

**Міністерство освіти і науки України
Житомирський державний університет імені Івана Франка**

О. С. Березюк

ЕТНОПЕДАГОГІКА

Житомир – 2015

УДК 37.036
ББК 74.20 (4 Укр)
Б48

*Рекомендовано до друку Вченою Радою
Житомирського державного університету імені Івана Франка
(протокол № 12 від 29.05. 2015 року)*

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Дубасенюк О.А. – доктор педагогічних наук, професор Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Нагачевська З.І. – доктор педагогічних наук, професор Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Топузов О.М. – доктор педагогічних наук, провідний науковий співробітник, директор Інституту педагогіки НАПН України.

Б48 Березюк О.С.

Етнопедагогіка: навчально-методичний посібник. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. – 172 с.

В навчально-методичному посібнику матеріали для аудиторного та самостійного опанування майбутніми вчителями навчального курсу “Етнопедагогіка”. Загальні основи етнопедагогіки, програма курсу, стислий текст лекцій, методи викладання та учіння, обґрунтовується проблема національного навчання та виховання.

В методичних рекомендаціях до семінарських та практичних занять дагні теми рефератів, творчих завдань з урахуванням досягнень національної науки та досвіду української національної системи освіти.

Рекомендується студентам і викладачам педагогічних університетів, коледжів, учителям загальноосвітніх навчальних закладів.

© Березок О.С.
Видавництво Житомирського державного університету імені І. Франка

ВСТУП.....	5
ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН КУРСУ “ЕТНОПЕДАГОГІКА”.....	9
НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА КУРСУ “ЕТНОПЕДАГОГІКА”.....	10
ТЕМА 1. ПРЕДМЕТ І ЗАВДАННЯ ЕТНОПЕДАГОГІКИ. ЕТНОПЕДАГОГІКА В ДОСЛІДЖЕННЯХ УКРАЇНСЬКИХ ТА ЗАРУБІЖНИХ АВТОРІВ.....	10
ТЕМА 2. НАРОДНА ПЕДАГОГІКА ЯК ЦІЛІСНА ПЕДАГОГІЧНА СИСТЕМА. ВІДОБРАЖЕННЯ В НІЙ ГУМАНІСТИЧНИХ, ФІЛОСОФСЬКИХ І ПСИХОЛОГІЧНИХ ПОГЛЯДІВ НАРОДУ.....	14
ТЕМА 3. ІДЕАЛИ ВИХОВАННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ЕТНОПЕДАГОГІЦІ. ФОЛЬКЛОР, ГРА, НАРОДНА ІГРАШКА – ЕФЕКТИВНІ ЗАСОБИ НАРОДНОЇ ПЕДАГОГІКИ.....	20
ТЕМА 4. ФУНКЦІОНАЛЬНА СИСТЕМА ВИХОВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЕТНОПЕДАГОГІКИ.....	24
ТЕМА 5. НАРОДНА ДИДАКТИКА ЯК ГАЛУЗЬ ЕТНОПЕДАГОГІКИ.....	31
ТЕМА 6. УКРАЇНСЬКА РОДИННА ПЕДАГОГІКА.....	34
ТЕМА 7. ТВОРЧЕ ВИКОРИСТАННЯ ТРАДИЦІЙ УКРАЇНСЬКОЇ ЕТНОПЕДАГОГІКИ В СУЧАСНІЙ НАЦІОНАЛЬНІЙ ШКОЛІ.....	37
ТЕМА 8. ПОШУКОВА РОБОТА СТУДЕНТІВ З ЕТНОПЕДАГОГІКИ ТА ПРОПАГАНДА ЕТНОПЕДАГОГІЧНИХ ЗНАНЬ.....	39
ТЕМИ ТА ОРІЄНТОВНІ ПЛАНИ ЛЕКЦІЙ.....	40
ТЕМИ ТА ОРІЄНТОВНІ ПЛАНИ СЕМІНАРСЬКИХ І ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ.....	55
ЕТНОПЕДАГОГІЧНІ ЧИННИКИ ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ВИХОВАННЯ.....	68

ПЕДАГОГІКА НАРОДНОГО КАЛЕНДАРЯ ПОЛІССЯ ЯК АКТИВНИЙ ЗАСІБ НАЦІОНАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ.....	91
РОДИННА ПЕДАГОГІКА ЯК ОСНОВА ВИХОВАННЯ ДУХОВНОСТІ В СІМ'Ї.....	95
ІНДИВІДУАЛЬНО-ТВОРЧІ ЗАВДАННЯ.....	102
ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ.....	104
ПЕРЕЛІК ВИДІВ РОБОТИ З РЕКОМЕНДАЦІЯМИ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ.....	114
КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ СТУДЕНТІВ З КУРСУ «ЕТНОПЕДАГОГІКА».....	127
ПИТАННЯ ДО ЗАЛІКУ (ЕКЗАМЕНУ).....	134
ПОНЯТІЙНИЙ АПАРАТ ДО КУРСУ «ЕТНОПЕДАГОГІКА»	137
СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	166

ВСТУП

Фахова підготовка сучасного педагога включає його ґрунтовну обізнаність в досягненні вітчизняної педагогіки, першу сторінку якої становить народна педагогіка.

Взаємозв'язок, взаємозумовленість процесів і рівня розвитку суспільства та особистості вимагають глибокого осмислення шляхів, умов наближення сучасної системи суспільного виховання до народних витоків, до високо професіонального використання надбань народної педагогіки в роботі загальноосвітніх навчальних закладів.

Народна педагогіка – це емпіричні уявлення та погляди народу на життя, виховання та навчання нових поколінь, а також апробовані народом засоби й шляхи розв'язання основних навчально-виховних завдань. Без знання народної педагогіки не можна усвідомити національної системи виховання, розвивати національну школу, розбудовувати сучасну систему освіти.

Створені науковцями концепції національної школи відродження окреслюють шляхи її розвитку та формулюють нові вимоги до підготовки вчителя, якому необхідно не тільки знати історію, культуру українського народу, а розуміти педагогічні основи народної мудрості, глибоко осмислити їх виховний потенціал.

Обізнаність у традиційно народних поглядах на мету й засоби виховання та навчання сприятиме збагаченню педагогічного процесу, вдосконаленню його змісту, організаційних форм, методів і прийомів.

Мета навчального курсу “Етнопедагогіка” полягає у формуванні готовності майбутнього вчителя до застосування надбань української народної педагогіки як запоруки здійснення цілеспрямованого навчально-виховного процесу на принципах гуманізації освіти, забезпечення особистісного підходу до учнівської молоді, прагнення наслідувати національний ідеал.

Мета визначає основні завдання курсу, а саме: формування в студентів національної духовності, світогляду, характеру, формування системи знань з етнопедагогіки в єдності із знанням історії рідного народу, його культури, етнографії, формування умінь своєчасно актуалізувати етнопедагогічні знання та професійно використовувати їх в роботі з дітьми та молоддю, забезпечення роботи по спостереженню етнопедагогічних явищ, систематизації й аналізу фактичного матеріалу з етнопедагогіки. Етнопедагогіка як наука і навчальна дисципліна займає ключове місце в системі науково-педагогічних знань.

Структура і зміст курсу «Етнопедагогіка» передбачають ознайомлення, студентів з основними напрямками та проблемами української народної педагогіки. Велика увага приділяється особливостям трансформації української народної педагогіки в сучасних умовах, а також формуванню в майбутніх вчителів практичних умінь та навичок по виявленню етнопедагогічних пам'яток та ефективному їх використанню в навчально-виховному процесі.

Освоєння курсу стане набагато ефективнішим за умови застосування різних форм навчальної роботи: ігрових (ділова, рольова гра, мікрОВикладання), дискусійних (диспут, полеміка, мозкова атака), конференцій, етнографічних експедицій, виховних годин, вечорів тощо.

Засвоєння провідних положень і методичних схем етнопедагогіки організовується на широкій народознавчій основі, з максимальним використанням прийомів аналізу педагогічної сутності принципів, методів, засобів народного виховання та навчання, з максимальним наповненням науково-теоретичного змісту лекційних і семінарсько-практичних та самостійних занять.

Звернення до засад етнопедагогіки набуло особливої ваги в час важливих національно-демократичних перетворень в Україні, що супроводжуються зростанням ролі молоді в соціальному житті, її прагненням впливати на громадянські процеси. Підготувати юнаків та дівчат до умов ринкової

економіки, самостійного пошуку свого місця в суспільстві означає водночас забезпечити усвідомлення кожним із них своєї національної приналежності, самоідентифікації як представників великої нації, народу з багатовіковою історією й славним минулим.

При підготовці до семінарських і практичних занять студенти пишуть реферати, творчі роботи, готують відповіді на проблемні питання, доповіді, огляди нової літератури, рецензують найбільш цікаві роботи з народної педагогіки, ведуть етнопедагогічні дослідження, систематизують матеріал, який збирається спеціально до занять, вивчають напам'ять фольклорні твори.

У структурі загальнопедагогічної підготовки майбутнього вчителя вивчення дисципліни "Етнопедагогіка" розраховане на 36 годин (10 - лекційни, 8 - семінарських та практичних занять, 18- самостійна робота).

Етнопедагогіка сприяє формуванню у студентів не тільки знань та вмінь, а й почуття національної гідності, розвитку творчості, мислення, а головне – спрямованості на українізацію сучасної школи на високому науково-методичному рівні.

По завершенню вивчення курсу "Етнопедагогіка" студенти повинні знати зміст, особливості, сутність народної педагогіки, етнопедагогічні чинники; відображення гуманістичних поглядів народу, особливості національного виховання, ставлення молоді до старшого покоління, ідеали виховання української етнопедагогіки; функціональну систему виховання, а також вміти: використовувати історично-народознавчі традиції у власній педагогічній практиці, відстоювати ідеї гідності національної культури, права власного народу, зберігати свою культурну самобутність, прищеплювати традиції, звичаї рідного народу, здійснювати національне виховання учнів, застосовувати зміст, форми, методи, засоби, прийоми, принципи функціональної системи народного виховання та народної дидактики.

У роботі зі студентами запропоновано використовувати

такі форми роботи як ознайомлення з основними поняттями теми, конспектування першоджерел з наступним їх обговоренням у вигляді тематичних повідомлень та дискусій, аналіз нових надходжень з проблематики курсу в бібліотеки університету та міста, огляд інтернет-видань, знайомство з нормативною документацією, що регулює науково-дослідну пошукову роботу студентів, участь у розробці електронної хрестоматії з курсу, планування та проведення наукових досліджень, моделювання виховних дидактичних та професійних ситуацій в навчально-педагогічному процесі та ін.

Для зручності засвоєння студентами нових понять подано в посібнику термінологічний словник, побудований в алфавітному порядку.

Навчально-методичний посібник буде корисним викладачам і студентам педагогічних вузів, усім тим, хто цікавиться проблемами навчання та виховання.

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН КУРСУ “ЕТНОПЕДАГОГІКА”

Назви тем	денна форма/ заочна форма			
	Всього годин	кількість годин		
		лекції	практичні заняття	самостійна робота
Тема 1. Предмет і завдання етнопедагогіки. Етнопедагогіка в дослідженнях українських та зарубіжних авторів.	8	2	2	4
Тема 2. Народна педагогіка як цілісна педагогічна система. Відображення в ній гуманістичних, філософських і психологічних поглядів народу.	6	2		4
Тема 3. Ідеали виховання в українській етнопедагогіці. Фольклор, гра, народна іграшка – ефективні засоби народної педагогіки.	6	2	2	2
Тема 4. Функціональна система виховання української етнопедагогіки.	2			2
Тема 5. Народна дидактика як галузь етнопедагогіки.	6	2	2	2
Тема 6. Українська родинна педагогіка.	6	2	2	2
Тема 7. Творче використання традицій української етнопедагогіки в сучасній національній школі.	2			2
Тема 8. Пошукова робота студентів з етнопедагогіки та пропаганда етнопедагогічних знань.	2			2
Разом:	38	10	8	20

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА КУРСУ “ЕТНОПЕДАГОГІКА”

Тема 1. Предмет і завдання етнопедагогіки. Етнопедагогіка в дослідженнях українських та зарубіжних авторів

Терміни “народна педагогіка”, “етнопедагогіка”, “традиції народної педагогіки”.

Народна педагогіка як система емпіричних педагогічних знань і досвіду народних мас щодо навчання та виховання підростаючих поколінь, продукт соціальної творчості народу.

Відображення народної педагогічної мудрості в традиціях сімейного та громадського виховання, в фольклорі й народному мистецтві, в звичаях і обрядах, що супроводили найважливіші події в житті дітей та молоді.

Етнопедагогіка як наука про педагогічні традиції конкретної етнічної спільності людей.

Поняття “етнопедагогіка” в науковій літературі:

- галузь педагогічної науки про народну педагогіку (Г.Н.Волков);
- народна педагогіка певної етнічної спільності (Є.І.Сявавко, М.Г.Стельмахович);
- наука про етнічну специфіку соціалізації особистості (І.С.Кон).

Трактування поняття “етнопедагогіка” в зарубіжній науковій літературі.

Трудова та гуманістична основа народної педагогіки. Виникнення народної педагогіки в докласовому суспільстві, розвиток її традицій трудящими в умовах класового устрою. Народна педагогіка в системі національної культури.

Народна педагогіка – джерело педагогічної теорії. Використання ідей народної педагогіки Я.-А.Коменським, Й.-Г.Песталотці, А.-В.Дістервегом, К.Д.Ушинським, відомими українськими педагогами XIX-XX ст. (Б.В.Грінченком, О.В.Духновичем, С.Ф.Русовою, В.О.Сухомлинським та ін.).

Виховання – споконвічна історична функція людства, об'єктивний процес спадковості поколінь.

Народні традиції виховання як предмет науки, джерело цілісної педагогічної теорії.

Джерела вивчення народної педагогіки: фольклор педагогічного змісту і спрямованості; етнографічні матеріали; народні виховні традиції; народні ігри та іграшки; народні свята; міфологія, звичаї та обряди; досвід сімейного виховання тощо.

Діалектична основа системи народних засобів, способів та прийомів навчання й виховання. Філософічність – ознака, притаманна українському народу. Самобутнє філософське осмислення процесів, фактів, явищ буття, покликання та місця людини в навколишній дійсності в народній педагогіці. Українська філософія (наукова й народна етнософія) – фундамент розвитку національної системи освіти, навчання та виховання. Етнософія про закономірності становлення школи, народної освіти, суспільно-історичної значущості професії вчителя.

Розвиток просвітницької та педагогічної думки в філософсько-педагогічній спадщині народних просвітителів (М.С. Грушевського, М.М. Костомарова, П.Й. Куліша, Ф.Прокоповича, Г.С. Сковороди, Е.Славинецького, П.І. Юркевича та ін.).

Г.С. Сковорода – народний педагог. Ідеї народності, народні виховні ідеали та народні педагогічні традиції в структурі самобутньої освітньої програми українського просвітителя. Народна педагогіка як джерело цілісної педагогічної теорії в науковій спадщині вченого. Народні витоки проблеми формування людини-громадянина. Народна основа принципів природовідповідності (“сродности”), врахування природних можливостей і нахилів, різностороннього розвитку природних задатків людини в процесі її навчання й виховання в педагогічній теорії Г.С. Сковороди. Народнопедагогічна основа визначення мети, змісту й засобів виховання нових, щасливих і вільних людей.

К.Д. Ушинський про народність у вихованні та навчанні. Джерела народної педагогіки в працях К.Д. Ушинського: фольклор, етнографія, історія рідного краю та ін. Понад 500 прислів'їв, приказок, народних казок, пісень, скоромовок в праці "Рідне слово", "Дитячий світ".

О.В. Духнович – фундатор української національної педагогіки. Аналіз форм, методів, засобів навчання та виховання в педагогічній спадщині О.В. Духновича. О.В. Духнович і його праця "Народная педагогия в пользу училищ та учителей сельских" (1857). Один з перших професійних вчених-педагогів Західної України. Внесок О.В. Духновича в теорію і практику початкового навчання. Ідея народного виховання та навчальні книги О.В. Духновича ("Книжица читальная для начинающих" (1847)), "Краткий землеис для молодых русинов" (1851)). О.В. Духнович про особистість вчителя та його підготовку.

Видатні діячі української культури ХІХ ст. – початку ХХ ст. про народне виховання (Т.Г. Шевченко, І.Я. Франко, Л. Українка, М.М. Коцюбинський, П.П. Чубинський, Ф.К. Вовк, В.М. Гнатюк, А.Ф. Сумцов, В.Н. Милорадович, А.Н. Малинка, Л.В. Онищук та ін.).

Розвиток традицій народної педагогіки в поетичній, прозовій, драматургічній та епістолярній спадщині Т.Г. Шевченка. Народнопедагогічна основа ідей та поглядів Великого Кобзаря на навчання та освіту. Спілкування з природою, трудовий приклад сім'ї, народний фольклор – основні чинники формування особистості в педагогічній системі Т.Г. Шевченка. Роль і значення жінки-матері, материнської школи як першооснови народної педагогіки. Народні моральні принципи стосунків батьків і дітей в творчості Кобзаря. Ідеал трудящої людини як національний тип українця. Т.Г. Шевченко про розвиток шкільної справи на засадах народності. Проблема оптимального поєднання сімейного й громадського виховання в формуванні людини з рисами виховного ідеалу українського народу. "Буквар Южноруський" (1861) – перший український буквар.

Леся Українка про перспективи культивування в

суспільному житті паростків народної педагогіки. Питання народності навчання та виховання, патріотичного й інтернаціонального виховання, навчання дітей рідною мовою на основі рідномовних книг і підручників в змісті просвітницької діяльності Л. Українки. Розвиток народно-педагогічних ідей “активної самодіяльності дітей у виробленні собі світогляду” в творчій спадщині Л. Українки. Проблема критично-аналітичної оцінки народних засобів етнопедагогіки на основі принципу “мудрої педагогічної корективи наставника”.

Фольклорно-етнографічні дослідження українських авторів ХХ ст. як важливе джерело пізнання народних виховних традицій (Н.К. Заглада, Н.К. Гаврилюк, Е.Н. Кравець, Т.В. Довженок та ін.).

Поєднання в навчанні та вихованні підростаючого покоління ідей і засобів народної та наукової педагогіки.

Народна педагогіка – основа педагогічної системи В.О. Сухомлинського. Виховання людини на основі гуманізму, стимулювання моральної волі та гідності учнів, гармонії їх прав та обов’язків, демократії, самоврядування, праці, активної життєвої позиції.

В.О. Сухомлинський про народну педагогіку як джерело педагогічної мудрості народу. Українознавчі концепти спадщини В.О. Сухомлинського. Ідеї української етнопедагогіки в навчально-виховній системі Павлиської школи. Втілення принципу природовідповідності в організації навчального процесу (уроки мислення у природі, заняття в кімнатах і куточках природи, оранжереях, у “Школі радості під голубим небом”). Відображення етнопедагогічної традиції активної участі оточення в становленні особистості дитини. Ідеї народної педагогіки в “Батьківській школі”, народне підґрунтя в праці “Батьківська педагогіка”. В.О. Сухомлинський про етапи розвитку національної самосвідомості дитини й дорослого. Праці “Серце віддаю дітям”, “Народження громадянина” як зразок формування народного виховного ідеалу на основі гуманістичної народної ідеології в гармонії національних та

загальнолюдських цінностей. Роль національного характеру та темпераменту в формуванні особистості. В.О. Сухомлинський про складові духовності народу.

Концепція козацької педагогіки як складовий компонент української етнопедагогіки. Використання позитивного досвіду козацької педагогіки.

Проблеми української народної педагогіки в науково-педагогічних дослідженнях 60-90-х рр. (Т.І. Мацейків, М.Г. Стельмахович, Ю.П. Ступак, Є.І. Сявавко, Ю.Д. Руденко та ін.).

Вагомий внесок в справу вивчення, осмислення й актуалізації етнопедагогіки М.Г. Стельмаховича. Співвідношення в працях М.Г. Стельмаховича народної і наукової педагогіки. Зміст основних складових понять народної педагогіки : народне дитинознавство, батьківська педагогіка, народна фамілологія, народна дидактика, народна деонтологія. Ідея народного виховання – навчити кожного бути людиною в праці “Українська народна педагогіка”. Народні уявлення про освітні чинники формування особистості. Праця М.Г. Стельмаховича “Українська родинна педагогіка” про цінності сімейного виховання, про відродження статусу української родини, моральну підготовку молоді до подружнього життя. Проблема застосування народної дидактики в сучасному педагогічному процесі. Творча спадщина М.Г. Стельмаховича стосовно історії української педагогіки.

Предмет, мета та завдання етнопедагогічних досліджень в зарубіжних країнах (Маргарет Мід, Біатріс і Джон Уайтінг, Карл Дюбуа, Генрі Баррі та ін.).